

Oideachas Tríú Leibhéal agus Cumann Forbartha Chois Fharraige

le Brian Ó Baoill

Is le fada an lá atá leithcheal á dhéanamh ar an nGaeltacht maidir le cúrsaí oideachais. Breathnaigh ar a bhfuil le rá ag Brighid Bean Uí Mhurchadha, a rinne staidéar ar an gcás ina leabhar *Oideachas in Iar-Chonnacht sa Naoú Céad Déag*, “*Marach sólás an chreidimh, a choinnigh an misneach agus an croí ins na daoine i rith an ochtú céad déag, is cinnte nach mbeadh in ann dóibh ach aineolas agus an-uaisliú. Anuas go dtí 1782 bhí Caitliocaigh na hÉireann faoi sháil an bhráca.*” Agus, “*Idir na blianta 1695 agus 1829, is féidir a rá gur cuireadh i dtreis go hiomlán, le cabhair dlí agus deontas, gach seift dá raibh ar eolas ag lucht ceannais na tíre le Caitliocaigh na hÉireann a shacsanú agus a iompó.*”

Agus, ar ndóigh, ba iad na heagrais Phrotastúnacha, ar nós an Hibernian Bible Society, 1806 Baptist Society, srl., a fuair na deontais.

Sa bhliain 1825 rinne an Dr Kelly, D.D., scrúdú ar na scoileanna agus dúirt ina thuairisc: “*The English language is the only one taught in the schools for the poor.*” San *Statistical Survey of the County Galway 1824*: “*The use of the English language is increasing rapidly throughout the county, but in no part more than in Connemara, and generally with a good accent.*” Ar an taobh eile den scéal d’fhógair an iris, *The British Critic* in 1828, “*Connaught – a province to much of which the English language has scarcely reached*”.

Sa mbliain 1840 d’ordaigh Ard Easpag Thuama, Seán Mac Éil, ‘Leon an Iarthair’, na scoileanna náisiúnta sa bhFairche a dhúnadh. Scríobh an Rev. J. D’Arcy Sirr, D.D., sa mbliain 1845: ‘*In almost all the Roman Catholic chapels in Connaught the Irish language is employed in preaching to the people.*’ Ach, faoin mbliain 1856 bhí scoileanna, i measc scoileanna eile sa bhFairche, ag feidhmiú ar an Tulach, agus i Sailearna.

Micheál Breathnach

I Sailearna a bhí Micheál Breathnach, ón Lochán Beag, ina dhalta, agus léamh agus scríobh an Bhéarla amháin á múineadh ann, ach tá fhios againn an chaoi a sheas Micheál leis an nGaeilge, agus leis an oideachas Gaelach go lá a bháis. Ba mhór an inspioráid é Micheál Breathnach do mhuintir Chois Fharraige riamh anall agus tá sé mar a bheadh sé beo fós, an chaoi a labhrann óg agus aosta faoi, cé gur éag sé sa mbliain 1908, céad bliain ó shin, beagnach.

Cé a dhéarfadh nach mbeadh Micheál Breathnach – fear a dúirt, “*Ná habradh aon duine go bhfaighidh an Ghaeilge bás i gConamara. Ní bhfaighe an fhad is a bheas fraoch ar na sléibhte ná feamainn dhearg sna cladaigh.*” –

an-sásta le Cumann Forbartha Chois Fharraige. Ba léir riamh do Chumann Forbartha Chois Fharraige go mba oidhre é ar throid fhíochmhar idir dhá chultúr agus dhá theanga agus gur bhain oideachas go dlúth leis an troid sin. Agus nach é sin go díreach an dearcadh atá beo beathaíoch i gCois Fharraige inniu? Nach é sin an dúshlán, a dheimhniú go bhfíorófaí focail Mhichíl Bhreathnaigh, a chuir Cumann Forbartha Chois Fharraige roimhe ón lá a bunaíodh é? Ach cén chaoi?

An Cumann Forbartha

Bhí rialóir ar An Mhacadóin san 4ú céad, Philip, a dúirt: “*B’fhearr liom arm caorach le leon ina mbun ná arm leon le caora ina mbun.*” Ach céard faoi arm leon le leon ina mbun? Ar feadh na mblianta fada bhí Peadar Mac an Iomaire ina Chathaoirleach ar an gCumann Forbartha agus le linn na mblianta sin, throid sé go fíochmhar agus go héifeachtach. Forbairt an phobail a bhí mar chuspóir aige agus sa mbliain 1988 shocraigh an Cumann Forbartha ar £25,000 a thabhairt do Chomharchumann Sailearna le cúnamh a thabhairt dó Seanscoil an Chnoic a fhorbairt. Fostaíocht trí Ghaeilge, forbairt an phobail, cultúr na Gaeltachta, an Ghaeilge agus oideachas trí Ghaeilge, ba iad sin a chuspóirí. Arís, sa mbliain 1990, chuir An Cumann Forbartha £10,000 ar fáil do Scoil Shailearna. Léiríonn an cúpla sampla sin an spéis an bhí riamh ag an gCumann Forbartha i gcúrsaí oideachais trí Ghaeilge.

I mí Lúnasa 1995, agus an tAthair Micheál Ó Flannabhra S.P. ina chathaoirleach ar an gCumann Forbartha, cuireadh béim ar an oideachas tríú leibhéal agus rinne an Cumann Forbartha iarracht scoil ghnó trí Ghaeilge a bhunú i dTeach Thiarna Chill Ainín, scoil a bheadh ina shlánchuid de Choláiste na hOllscoile, Gaillimh, agus a bheadh ar fáil do phobal na Gaeltachta agus na Gaeilge.

Cúrsaí céime agus iarchéime sna hábhair ghnó agus forbairt tuaithe a bhí i gceist. Chomh maith leis na cúrsaí céime, bhí gearrchúrsaí a bheadh úsáideach d’aicmí éagsúla den phobal i gceist chomh maith, aicmí mar: Ceannródaíthe Clubanna Óige; Cinnirí Gaeltachta do Choláistí Gaeilge; Mná Lóistín; Baill Choistí Pobail agus Chomharchumann; Saoistí monarchana; Daoine dífhostaithe; Lucht turasóireachta; Pobal na Gaeilge thar lear; agus Feirmeoirí agus miontionsclóirí.

Iarradh ar Údarás na Gaeltachta an teach a cheannach. Rinneadh teagmháil leis le Coláiste na hOllscoile agus chuir Leas-Uachtarán an Choláiste, Gearóid Ó Tuathaigh, in iúl go raibh suim ag an ollscoil ann. Ar an drochuair, díoladh an teach sula raibh pleananna an Chumainn curtha i gcrích, ach lean an Cumann Forbartha ar aghaidh agus chuir sé litreacha go dtí an tÚdarás um Ard-Oideachas, Ollscoil na Gaillimhe, Údarás na Gaeltachta, an Roinn Ealaíon, Cultúr agus Gaeltachta, agus go dtí Teachtaí Dála an cheantair ag lorg a gcuid tacaíochta.

Ollchruinniú

Ansin d’eagraigh an Cumann Forbartha ollchruinniú in Áras Mháirtín Uí Chadhain ar an 15 Eanáir 1996. Seoladh cuireadh go dtí gach Coiste Pobail i gConamara ag iarraidh orthu ionadaithe a chur ag an gcruinniú. D’éirigh go hiontach leis an gcruinniú. Thug ionadaithe na gCoistí Pobail uilig i gConamara agus Árainn tacaíocht don mholadh ó Chumann Forbartha Chois Fharraige agus bunaíodh grúpa oibre ón ollchruinniú leis an éileamh ar Choláiste Gnó Tríú Leibhéal trí Ghaeilge a bhrú ar aghaidh. Chuaigh an grúpa i mbun oibre agus dhréachtaigh siad tuarascáil ar a tugadh CÚRSAÍ TRÍÚ LEIBHÉAL SA GHAELTACHT.

Éilíodh, sa tuarascáil, go raibh sé de chúram ar an Údarás um Ard-Oideachas féachaint chuige go soláthrófaí oideachas tríú leibhéal trí Ghaeilge sa Gaeltacht agus dúirt, “*Is é leas na Gaeilge féin agus leas an phobail a labhraíonn, a léann agus a scríobhann í, go ndéanfaí gach ábhar, gach gné de gach ábhar i gcúrsaí léinn a phlé tríd an nGaeilge.*”

Léirigh an tuarascáil gur thuig an grúpa nach bhféadfaí gach rud a bhaint amach thar oíche agus glacadh leis, ag cur staid na teanga i láthair na huair sa áireamh, go mbeadh gá le spriocanna gearra agus meántéarmacha. Rinne an tuarascáil cur síos ar an staid faoi láthair, ar na hábhair ar chóir tús áite a thabhairt dóibh, ar an tábhacht a bhain le forbairt ingearach maidir le soláthar na gcúrsaí trí Ghaeilge agus ar dhualgas an Údaráis um Ardoideachais cúram ceannródaíochta an oideachais trí Ghaeilge a ghlacadh air féin.

Moladh go mba chóir an leas is fearr a bhaint as an acmhainn foirne atá scaipthe i gcoláistí éagsúla agus rinneadh tagairt don chúnamh a thabharfadh an

nua theicneolaíocht. Rinneadh cur síos ar a thábhachtaí agus atá sé comhlúadar Gaelach a bhunú d’fhonn Gaeilge na macléinn a bhuanú agus chuige sin, ar ndóigh, ní bheadh áit ar bith níos feiliúnaí ná an Ghaeltacht. Chuideodh sé seo le leas eacnamaíochta na bpobal Gaeilge chomh maith.

Deineadh staidéar ar cheist na n-áiseanna teagaisc, ar chúiteamh do na ranna ollscoile a bheadh sásta teagasc a chur ar fáil trí Ghaeilge agus moladh Bord nó Coiste a bhunú i ngach coláiste d’fhonn struchtúr a thabhairt d’obair na Gaeilge. Leagadh amach Scéim Scoláireachtaí agus moladh go mba chóir Ionad Sealbhaithe agus Buanaithe Gaeilge a bhunú i ngach ceann de na príomhGhaeltachtaí.

Moladh go mba chóir an leas is fearr a bhaint as Mar fhocal scoir dúirt an tuarascáil, “*ba mhaith linn béim a chur ar phríomhábhar na cáipéise seo, i.e. a riachtanaí agus atá sé go mbunófaí Ionad Tríú Leibhéal sa Gaeltacht agus mar thacaíocht riachtanach don choincheap sin, go gcuirfí scéim scoláireachtaí, na háiseanna teagaisc, an soláthar foirne agus acmhainní cuí ar fáil, chomh maith le tacaíocht a bheith ar fáil d’iompar, do shealbhú agus do bhuanú Gaeilge na mac léinn i gColáistí tríú leibhéal na tíre. Is iad na seirbhísí siúd trí Ghaeilge sa Gaeltacht agus ar fud na tíre a neartóidh úsáid na Gaeilge thar thairseach na mílaoise.*”

Céim Ar Aghaidh

Tar éis don ghrúpa an Tuarascáil seo a chur go dtí an rialtas, go dtí ollscoileanna agus go dtí eagrais, polaiteoirí agus daoine aonair ar fud na tíre, scríobh Uachtarán Choláiste na hOllscoile, Gaillimh, Patrick Fottrell, chuig Cathaoirleach Chumann Forbartha Chois Fharraige, an tAthair Ó Flannabhra, ar 12 Feabhra, 1998, agus dúirt go raibh Coiste Teagmhála idir Údarás na Gaeltachta agus Ollscoile na Gaillimhe ar mhaithe le forbairt an léinn sa Gaeltacht bunaithe agus chuir sé cóip den cháipéis a chuir an Ollscoil chuig an Údarás um Ard-Oideachas, an Roinn Oideachais, Roinn na Gaeltachta agus go dtí Bord na Gaeilge.

“*Tabharfaidh tú faoi deara,*” ar sé, “*go bhfuil na moltaí a rinne do Choiste féin san áireamh sa cháipéis seo.*”

Scríobh Cathaoirleach Chumann Forbartha Chois Fharraige go dtí na coistí i gConamara agus Árainn d’fhonn tacaíocht na gcoistí, “*leis an gcoincheap, ‘Oideachas Tríú Leibhéal Trí Ghaeilge i nGaeltacht Chonamara’, a bhrú chun cinn mar a rinneadh cheana i 1995, 1996 agus 1997 trí chomhthionóil de na coistí pobail i gConamara,*” a spreagadh agus leanadh leis an obair go dtí Samhain 2001 nuair a bhí Cathaoirleach Chumann Forbartha Chois Fharraige in ann litir bhuíochais a chur go dtí Uachtarán Choláiste na hOllscoile, Gaillimh, as cinneadh na hOllscoile brú ar aghaidh go láidir leis an gcuspóir, ‘*Oideachas Tríú Leibhéal trí Ghaeilge sa Gaeltacht*’.